

УДК [340.12:325.83:355.18](477.8)"191"(091)

ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ ЗА ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Павло Едер

*Суддя Шевченківського районного суду м. Львова,
викладач кафедри управління повсякденною діяльністю військ
та тилового забезпечення*

*Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000
e-mail: pavlo.eder@gmail.com
ORCID: 0009-0007-8727-4432*

Проаналізовано передумови становлення та розвитку Української Народної Республіки за Центральної Ради, розкрито суспільно-політичні особливості організації українського війська в період відновлення національної державності на початку XX ст., зокрема за Української Центральної Ради. Визначено притаманні риси становлення правового регулювання організації та діяльності органів військової юстиції в Українській Народній Республіці за Центральної Ради. Розкрито поняття і види військових злочинів та порядок їх розслідування в Українській Народній Республіці за Центральної Ради. Охарактеризовано організацію, структуру, компетенцію та діяльність військового судочинства в досліджуваний період.

Автором вдало обґрунтовано, що в результаті Української революції, яка розпочалася у березні 1917 р., з-поміж іншого було задекларовано завдання створення українізованих військових підрозділів. Проте достатньої правової бази для творення українського війська не було закладено, а його формування мало спорадичний і аж ніяк не системний характер. Безумовним досягненням можна вважати створення Генерального секретаріату військових справ (військового міністерства), схвалення законопроектів про формування відділень «Вільного козацтва» та народного війська (народної міліції). Війна з більшовицькою росією засвідчила недостатність таких кроків Центральної Ради. Загалом ситуація навколо розбудови українського війська на початковому етапі революції, зокрема не розуміння частиною політичних еліт важливості в найкоротші терміни сформувати ефективну національну армію, є повчальною в умовах сьогодення.

Показано, що становлення правового регулювання організації та діяльності органів військової юстиції на початковому етапі Української революції було складним процесом, який відбувався в умовах важливих політичних подій. Одним з важливих завдань військової юстиції було забезпечення дисципліни в армії та боротьба із зловживаннями владою військовими чиновниками. Кроки Центральної Ради на початковому етапі Української революції були спрямовані на українізацію та демократизацію суду в Україні, розробку низки законопроектів, що мали окреслити судоустрій на засадах автономії. Однак навіть проголошена в листопаді 1917 р. Українська Народна Республіка стала визнала чинним російське законодавство, за винятком випадків, коли це законодавство суперечило ухваленим законом Центральної Ради.

Ключові слова: державність, держава, військова юстиція, Центральна Рада, Україна.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2025.81.043>

© Едер П., 2025

У сучасних умовах війни росії проти України одним із пріоритетних завдань є вивчення історії національної державності, її етапів становлення та розвитку, що має важливе значення і для самоідентичності кожного українця, і для консолідації українського народу. Вагоме місце в історії національного державотворення займає Українська Народна Республіка за Центральної Ради.

Однією із найвизначніших подій початку XX ст. була українська національна революція, яка мала суттєве значення в історії українського народу. Вона засвідчила прагнення українців до створення власної національної держави. Українська національна революція розпочалася в умовах революційних потрясінь, що охопили Російську імперію у березні 1917-го р. Революційне піднесення сприяло активізації різних суспільно-політичних сил в Україні. Серед них був український національний рух, розгортання якого призвело до початку Української революції 1917 р., у якій активними учасниками стали представники різних верств українського населення – селяни, робітники, солдати, інтелігенція, підприємці тощо, прихильні до ідеалів українського національно-визвольного руху. Після тривалого історичного періоду русифікації, національного та соціального поневолення на початку XX ст український народ відновив свою незалежну державу. Водночас Україна пережила різні форми національної державності: Українську Народну Республіку за Центральної Ради, Українську Державу – Гетьманат П. Скоропадського, Українську Народну Республіку за Директорії, і Західноукраїнську Народну Республіку.

Головним рушієм в українській революції був український народ і його політична еліта, що еволюціонувала від ідей політичної автономії та федерації до усвідомлення власної державної незалежності. Революція була явищем загальноукраїнським. У всіх регіонах розвивався національний рух, створювалися та діяли українські політичні партії та громадські інституції, відроджувалася культура[17].

Українська революція була спричинена низкою чинників, насамперед колективним прагненням українського народу позбутися глибинних соціальних деформацій, яких українське суспільство зазнало внаслідок територіального поділу українських земель між Російською та Австро-Угорською імперіями у XVIII ст., і ксенофобської антиукраїнської політики російського самодержавства, спрямованої з другої половини XIX ст. на асиміляцію українців. Ця революція належить до типу національно-демократичних із вираженням соціальним компонентом. Найбільш характерними її ознаками були національно-визвольна боротьба, творення незалежної національної державності, формування модерної української нації, а також значні зміни у сфері аграрних відносин [6].

До причин Української революції можна віднести порушення соціально-економічних, політичних та культурних прав українського народу під владою Російської імперії, відсутність національної державності, шовіністична політика Російської імперії щодо українського та інших народів, складне соціально-економічне становище переважної більшості населення на українських землях, невирішеність селянського питання та питання соціального захисту прав селян і робітників, піднесення українського національно-визвольного руху, його організаційне й ідеологічне оформлення тощо.

Каталізатором Української революції стала Перша світова війна, яка відбувалася під гаслами «права націй на самовизначення» і привела до розпаду не лише Російської, а й Австро-Угорської та Османської імперій. Після довгих років кривавої боротьби ворогуючі сторони в Першій світовій війні були знесилені. В Німеччині, Австро-Угорщині та росії наприкінці Першої світової війни виникла революційна ситуація. Найгостріше вона проявилась у царській росії. В лютому 1917 р. у росії перемогла демократична революція, було повалено російське самодержавство [13, ст. 56].

Влада перейшла до Тимчасового уряду, який утворився внаслідок переговорів Тимчасового комітету Державної думи з меншовицько-есерівським керівництвом Петроградської ради робітничих і солдатських депутатів. Тимчасовий уряд очолив князь Г. Львов. Тимчасовий уряд зобов'язувався передати свої повноваження Установчим зборам, вибори до яких мали відбутися у найближчому майбутньому. Тимчасовий уряд намагався зберегти панівне становище поміщиків і капіталістів, «оздоровити» армію, продовжити до переможного кінця війну. Не вирішувалися питання про землю, національні проблеми, так само, як і за царату, свято оберігався принцип «єдиної і неподільної Росії».

Безпосередніми наслідками російської Лютневої революції для України були: посилення політичної боротьби; вихід на політичну арену широких народних мас; зростання ролі політичних партій; перетворення армії на впливовий чинник внутрішнього життя. На українських землях, які впродовж століть перебували в поневоленому становищі Російської імперії, почала пробуджуватися національна свідомість, а з нею зріс потяг до незалежності, відновлення власної державності. В цей час соціально-економічна та політична ситуація в Україні залишалася напруженою. Робітники, зосереджені на великих промислових центрах, були недостатньо політично свідомі та організовані, окрім цього – ще й ослаблені військовими мобілізаціями. Робітники також піддавалися русифікації, впливу російської церкви, вони зазнавали порушень соціальних та національних прав. Упродовж століть російська влада всілякими методами знищувала в українцях будь-які національні почуття, національну мову, історію, гідність, свідомість. Іншими методами, але в цьому ж напрямі, діяли згодом й більшовики, вважаючи Україну невід'ємною частиною росії. Селяни домагалися землі. Загострювалися суперечності між біднотою і заможною верхівкою. Проте більшість населення хотіло миру, ліквідації соціального поневолення, несправедливості. Національно-свідоме населення, зокрема серед інтелігенції, прагнуло звільнитися з-під влади росії, створити свою державність або хоча б національну автономію.

Революція сприяла поживаленню суспільно-політичного життя в Україні. Активізувалася діяльність політичних партій. В Україні активну діяльність розгорнули Українська соціал-демократична робітничая партія (УСДРП), очолювана В. Винниченком, Українська партія соціалістів-федералістів (УПСФ) на чолі з М. Ковалевським, військовий клуб імені гетьмана П. Полуботка на чолі з М. Міхновським, Товариство українських поступовців (ТУП) на чолі з М. Грушевським та ін. [12, ст. 186]

В умовах активізації національно-визвольного руху керівництвом Товариства українських поступовців, до якого зокрема, входили М. Грушевський та С. Єфремов, було вирішено створити представницьку раду всеукраїнського масштабу. Видатний український історик, лідер Товариства українських поступовців Михайло Грушевський побачив шанс національного та державного відродження. Він прибув з Москви до Києва, де 4 (за новим стилем – 17) березня 1917 р. після відповідної підготовчої роботи зібралися представники українських політичних партій, професійних, культурних, студентських організацій і товариств, які вирішили утворити єдиний керівний орган для організації, репрезентації й координації національно-політичного життя України. Цим органом стала Українська Центральна Рада (УЦР), яка стала представницьким органом українських демократичних сил і очолила національно-демократичну революцію в Україні. Її головою обрали видатного українського історика М. Грушевського, який у березні повернувся з московського заслання [16, ст. 390].

Утворення Української Центральної Ради було вихідною точкою процесу відродження української державності на початку XX ст. [10, ст. 10]

Спочатку Українська Центральна Рада діяла як міська громадсько-політична організація у Києві, згодом – центр українського національно-визвольного руху, представницький орган українського народу, після проголошення УНР – фактично парламент України [3, ст. 112–113].

Фактично Центральна Рада перетворилася на провідника національно-визвольної боротьби українського народу, який виразно й однозначно демонстрував прагнення до створення суверенної держави. Утворення Української Центральної Ради необхідно вважати переломним моментом в історії України початку XX ст.: почалося відродження української державності, її становлення у період новітньої історії Європи. Хоч і обмежена в партійному сенсі, бо представляла лише соціалістичні партії і сили, вона після реорганізації і поповнення депутатського корпусу стала представляти майже всі демократичні сили України, була прообразом справжнього парламенту (щоправда, не обраного загальними виборами, і в цьому її специфічність). Центральна Рада, і в цьому її безсумнівно заслуга, створила організаційні і правові засади української державності, в міру своїх можливостей намагалася їх зміцнювати й розвивати. Вона аж ніяк не була буржуазною, націоналістичною владою, як це намагалася представити більшовицька пропаганда. Навпаки, дбала про рівні права усіх націй, усіх національних меншин, що населяли Україну, з українською нацією. Переваг не мав ніхто [4, ст. 87-95].

Українська Центральна Рада одразу надіслала телеграму Тимчасовому уряду, де повідомила про своє утворення та висловила надію, що у вільній росії будуть поважати права українського народу. Уже на першому засіданні Української Центральної Ради, що відбулося під головуванням М. Грушевського, він запропонував зібрати Всеукраїнський національний конгрес та обрати на ньому новий склад Ради з представників усіх регіонів України. 22 березня 1917 р. Українська Центральна Рада звернулася з відозвою «До українського народу», де було сформульовано її тогочасну політичну програму. У відозві «До українського народу» Українська Центральна Рада повідомила його про своє утворення та закликала населення до спокою, згуртування, організації політичних, економічних і культурних товариств. Проте були й інші думки тогочасних громадсько-політичних діячів. Так, ідеолог українського самостійництва Микола Міхновський зі своїми однодумцями вимагав від членів Центральної Ради при складанні тексту відозви «До Українського Народу», виданої 22 березня 1917 р., негайно розпочати організацію Української самостійної держави та повідомити про це український народ.

На підтримку Центральної Ради в Києві 1 квітня була проведена багатотисячна маніфестація, що закінчилася мітингом і прийняттям резолюції. Прийнята резолюція висувала вимоги скликати Установчі збори росії та домагатися автономії України. Незабаром утворились українські національні ради в Петрограді та Москві (на чолі відповідно з О. Лотоцьким та О. Саліковським), що негайно налагодили міцні зв'язки з Центральною Радою [11]

Важливою подією стало скликання Центральною Радою Всеукраїнського національного конгресу в Києві 17–21 квітня за участю понад 900 делегатів від політичних, культурних, професійних робітничих, селянських та інших організацій з усієї України. Притаманно, що на конгресі не порушувалося питання про незалежність України. Він визнав право створення нового державного ладу в росії та Україні за Всеросійськими Установчими зборами, вимагав у неї надання автономії України, визначення її території. Конгрес санкціонував утворення Центральної Ради

як найвищого територіального органу влади в Україні, провів її перевибори. До складу Ради було обрано близько 150 представників від усіх губерній, великих міст України, політичних партій, інших громадських організацій, від національних меншин, які населяли Україну. Головою Ради залишався М. Грушевський. Його заступниками стали В. Винниченко та С. Єфремов. Після закінчення конгресу Центральна Рада виділила зі свого складу виконавчий орган – комітет, який згодом почали називати Малою Радою, на чолі з М. Грушевським і заступниками В. Винниченко та С. Єфремовим [18, ст. 1956].

Основну роль у розробці стратегії Української Центральної Ради відігравав М. Грушевський. У своїх науково-публіцистичних статтях «Вільна Україна», «Якої ми хочемо автономії та федерації», «Хто такі українці і чого вони хочуть», «Звідки пішло українство і до чого воно йде», опублікованих 1917 р., головною метою діяльності Центральної Ради М. Грушевський визначив здобуття єдності українського народу, відродження національної державності, соборності України, але виключно мирним шляхом, шляхом переговорів із Тимчасовим урядом, оскільки серйозної реальної сили, яка б могла її підтримати, Центральна Рада не мала, – власні військові сили вона тільки почала формувати. До речі, лідери національно-визвольного руху України – М. Грушевський, В. Винниченко та інші – не порушували тоді питання про державну незалежність України, відокремлення її від Росії. Вони вважали, що достатньо домогтися національно-територіальної автономії України і входження її на федеративних засадах до складу оновленої, демократичної Російської держави. М. Грушевський під національно-територіальною автономією України розумів територіальне об'єднання усіх етнічних українських земель, організоване на засадах широкого демократичного громадського самоврядування. Тобто національно-територіальна автономія розглядалася як можливість національної спільноти здійснювати самоврядування на певній території та самостійно вирішувати питання у межах, передбачених загальнодержавним законом. М. Грушевський також вважав, що автономія України повинна мати всі атрибути державності. Федерацію М. Грушевський бачив як об'єднання в одній союзній (федеративній) державі кількох національних. Він розумів федералізм не як основне заперечення незалежності української державності, а як крок їй назустріч. Проте Тимчасовий уряд, продовжуючи великодержавну політику самодержавства, не погоджувався навіть на таку скромну вимогу Центральної Ради. Питання про дозвіл на організацію національної армії в Україні також було рішуче відкинуто. Позицію Тимчасового уряду легко зрозуміти: він не бажав втратити таку величезну колонію, як Україна. Адже на той час вона давала Російській державі понад 70 % вугілля, 96,7 % прокату, 68 % сортового металу, 53 % солі, 81 % олова, 90 % срібла, 75 % чавуну, а також хліб, цукор, м'ясо тощо [13, ст. 58].

Ворожу позицію щодо Центральної Ради та її вимог зайняла й Петроградська Рада робітничих і солдатських депутатів, яку тоді очолювали більшовики [16, ст. 391].

Зрозумівши, що таким шляхом автономії Україні не домогтися, Центральна Рада 10 (23) червня 1917 р. видала Перший Універсал, у якому закликала населення до самостійного будівництва національної української державності: «Народе український!... Однині самі будемо творити наше життя. Отже, хай кожен член нашої нації, кожен громадянин села чи міста однині знає, що настав час великої роботи». Український народ з позитивно сприйняв I Універсал. В Україні продовжувалася організація національно-державної влади. Невдовзі створили Малу раду й Генеральний секретаріат. Згідно Першого Універсалу місцевими органами ставали губернські та повітові ради, волосні, сільські народні управи. Але водночас діяли

комісари Тимчасового уряду, здебільшого росіяни, які замінили царських губернаторів та попередній апарат чиновників. Отож встановилося своєрідне двовладдя – Тимчасового уряду та Центральної Ради.

Революційне піднесення поширилося на солдатське середовище й сприяло зростанню національної свідомості українських солдатів. Зокрема, почався процес «українізації» армії. Центром «українізації» армійських частин став Київ. У роки Першої світової війни в Києві проходив військову службу ідеолог українського самостійництва М. Міхновський. Саме він першим запропонував ідею створення українських національних збройних сил. 22 березня 1917 р. у Києві відбулися збори солдатів та офіцерів українців, які проголосили себе Установчою військовою радою, що береться за організацію української армії. З ініціативи М. Міхновського через кілька днів на нараді представників київського гарнізону заснували Український військовий клуб імені гетьмана Павла Полуботка й ухвалили рішення невідкладно розпочати формування української національної армії. Очолив клуб М. Міхновський. Осередки клубу створювалися на фронтах та в містах України. Вони мали сприяти зростанню національної свідомості військових-українців, поширюючи серед них брошури, журнали й відозви, допомагати об'єднуватися в окремі національні громади та встановлювати зв'язки з клубом. Діяльність М. Міхновського та його прибічників викликала негативну реакцію в лідерів УЦР. Організатори клубу П. Полуботка вважали, що наявність власної армії є невід'ємною складовою державності. Засновники Ради доводили, що «українізація» наявних військових підрозділів шкідлива, і виступали за заміну регулярної армії добровільною народною міліцією. Відповідну резолюцію, за поданням УСДРП та УПСР, схвалила Українська Центральна Рада. Такий погляд відповідав тогочасним антивоєнним поглядам європейських соціал-демократів на армію як знаряддя гноблення та елемент завоювницької політики панівних верств експлуататорських держав[10, ст. 49].

Проте позиція діячів УЦР не мала значного впливу на військових. Наприкінці квітня 1917 р. близько 3 тис. солдатів-українців, які зосереджувалися на збірному мобілізаційному пункті в Києві, звернулися до командування з пропозицією відправити їх на фронт як окрему українську військову частину. Київська Рада робітничих і солдатських депутатів і Губернська рада об'єднаних громадських організацій не підтримали цієї ініціативи. 1 травня 1917 р. під час військового свята солдати, за підтримки керівників Українського військового клубу імені Павла Полуботка, самочинно проголосили себе першим Українським козачим полком імені гетьмана Богдана Хмельницького. УЦР заявила, що не бачить іншого виходу, як задовольнити їхнє бажання, інакше цей стихійний рух «може викликати заколот у тилу й на фронті й тим перешкодити справі оборони й укріплення нового ладу». Однак вона наголосила, що не підтримує формування окремих українських підрозділів із фронтових частин.

У Києві 18–25 травня 1917 р. відбувся перший Всеукраїнський військовий з'їзд, який скликала Українська Центральна Рада за ініціативою Українського військового організаційного комітету. В його роботі взяли участь понад 900 делегатів від усіх фронтів, Балтійського і Чорноморського флотів, які представляли понад 1,5 млн військових українців. До складу президії увійшли: від фронту – С. Петлюра, від УЦР – В. Винниченко, від тилкових військових організацій – М. Міхновський, від флоту – С. Письменний. Почесним головою з'їзду обрали М. Грушевського. На порядок денний було винесено такі питання: 1) ставлення до поточних подій, Тимчасового уряду, рад робітничих і солдатських депутатів; 2) ставлення до Першої світової війни; 3) українізація військ; 4) підтримання дисципліни й боротьба з дезертирством;

5) земельне питання; 6) питання освіти; 7) майбутній військовий З'їзд; 8) вибори Тимчасового Українського військового генерального комітету. Делегати з'їзду підтвердили ухвали Всеукраїнського національного конгресу 1917 р. й одногосно прийняли резолюцію «Про автономію України», запроповану В. Винниченком. З'їзд відзначив провідну роль УЦР у справі організації українського національно-визвольного руху і визнав її єдиним органом, покликаним вирішувати всі справи, які стосуються України у відносинах із Тимчасовим урядом. Із доповіддю про будівництво національного війська виступив С. Петлюра. З'їзд ухвалив розпочати створення української армії, для чого в тилкових військових частинах українці-військові мали виділятися в окремі національні підрозділи. На фронті цей процес мав проводитися поступово, щоб не викликати дезорганізації армії. Чорноморський флот, більшість особового складу якого становили українці, мав і надалі поповнюватися виключно ними. Делегати з'їзду вимагали негайного затвердження сформованої в Києві першої української військової частини – 1-го Українського козацького полку ім. Богдана Хмельницького. З'їзд постановив відкривати військові школи всіх ступенів, забезпечити їх військовими підручниками на українській мові та зажадав повернення історичних клейнодів із росії в Україну. При обговоренні питання про ставлення до Першої світової війни (виступило 30 делегатів) з'їзд у резолюції, запропонованій В. Винниченком, приєднався до оборонської позиції Петроградської ради робітничих і солдатських депутатів і Тимчасового уряду. Під час роботи з'їзду ухвалено постанови про те, що земля має належати тим, хто її обробляє, а надра України – її народам; про запровадження з осені 1917 навчання у школах українською мовою. Для будівництва української армії з'їзд обрав Український генеральний військовий комітет у складі 18-ти осіб, який очолив С. Петлюра. Рішення з'їзду мали важливе значення для розвитку українського національного руху у військах, сприяли зростанню національної свідомості українського народу[19]

У червні 1917 р. відбувся другий військовий з'їзд, який продовжив процес українізації армії, розпочатий попереднім з'їздом місяцем раніше. Другий військовий з'їзд обрав Всеукраїнську раду військових депутатів у кількості 130 осіб, які ввійшли в повному складі до Центральної Ради. З'їзд засудив політику Тимчасового уряду щодо України і закликав Центральну Раду більше до Тимчасового уряду не звертатися, а «негайно приступити» до організації самостійних державних і військових структур. Зокрема, прискорити українізацію армії. Делегати висловилися за те, щоб всі новобранці, призвані з України, проходили службу на її території або на Чорноморському флоті. Утворений першим з'їздом Український генеральний військовий комітет при Центральній Раді (18 членів на чолі з Симоном Петлюрою) доповнили ще 10 осіб: Лука Кондратович, Василь Матяшевич, Олександр Сливинський, Сприридон Білецький, Володимир Кедровський та інші. Також з'їзд обрав Всеукраїнську раду військових депутатів (132 особи), яка була кооптована до Центральної Ради. З'їзд завершився 23(10) червня 1917-го. Саме діяльність з'їзду спонукала Центральну Раду до проголошення I Універсалу. Авторитетний дослідник В. Верстюк справедливо зазначив, що «II Всеукраїнський військовий з'їзд насамперед відіграв надзвичайно важливу політичну роль, він продемонстрував потужну підтримку Центральної Ради з боку майже двох мільйонів військових... Немаловажним було й те, що з'їзд, з одного боку, продемонстрував рішучість українських сил щодо радикальних дій, але з іншого – давав зрозуміти, що ці сили не прагнуть повного розриву стосунків, апелюють до

уряду, мають бажання до спільної праці та не є деструктивними, сепаратистськими силами»[1].

Важливе значення мав Всеукраїнський селянський з'їзд (за участю 1 500 делегатів), який відбувся 10–16 червня 1917 р. На ньому прийнято рішення скасувати приватну власність на землю і передати її без викупу земельному фондові для розподілу серед селян. На з'їзді обрано Всеукраїнську раду селянських депутатів, створено її Виконавчий комітет (212 осіб), члени якого також увійшли до складу Центральної Ради. Характерно, що на цьому з'їзді порушено питання про незалежність України, але більшістю делегатів воно не було підтримано.

Вагомі рішення прийнято на Всеукраїнському робітничому з'їзді, який відбувся 24–26 липня 1917 р. Під час роботи цього з'їзду створено Всеукраїнську раду робітничих депутатів – вона також повністю увійшла до Центральної Ради (близько 100 осіб). Остання поповнила склад ще й представниками майже всіх національних меншин, які проживали в Україні: росіянами, євреями, поляками та ін. Вони становили орієнтовно 30 % депутатського корпусу Ради, що налічував понад 800 депутатів. У складі Малої Ради цих представників було 18 (на 40 українців) [16, ст. 392].

Українська Центральна Рада стала широким представницьким органом, справжнім парламентом, де повинні були захищатися інтереси всіх націй, домінуючих соціальних груп та верств населення України. Специфіка його полягала у тому, що депутати не були обрані на загальних, всенародних виборах, серед них не було представників промислово-фінансових кіл, духовенства тощо. Крім того, не всі обрані делегати мали бажання чи змогу брати участь у засіданнях Ради.

Наприкінці червня 1917 р. згідно з Першим Універсалом було створено уряд автономної України – Генеральний Секретаріат. Головою уряду став В. Винниченко (він також очолив секретарство внутрішніх справ), секретарем (генеральним писарем) – П. Христюк, згодом – О. Лотоцький. До складу уряду входили такі генеральні секретарства (міністерства): внутрішніх справ (В. Винниченко); військових справ (С. Петлюра); земельних справ (Б. Мартос); міжнародних відносин (С. Єфремов, згодом – О. Шульгін); судових справ (В. Садовський); фінансових справ (Х. Барановський); харчових справ (М. Стасюк); шляхів сполучення (В. Голубович); у єврейських справах (У. Зільберфарб); у польських справах (М. Міцкевич); пошти і телеграфу (О. Зарубін); генеральний контролер (М. Рафес). Згодом кількість генеральних секретарств збільшилася до 14. Щодо національної приналежності, то в Генеральному Секретаріаті налічувалося дев'ять українців, два росіяни, два євреї та поляк; щодо партійної – майже всі належали до різних соціалістичних партій[11].

Діяльність Центральної Ради підтримувала православна церква, хоч у складі Ради не було жодного церковнослужителя (не враховуючи першого складу Ради, де їх було троє). Церква, треба віддати їй належне, домагалася у цей час від російської влади українізації школи, відродження українських обрядів у церквах, вживання української мови у Богослужінні, проголошення автокефалії, ліквідованої царизмом ще у XVII ст. Наприкінці 1917 р. Православна церква видала до віруючих відозву, в якій закликала їх підтримувати Центральну Раду й український уряд. І це при тому, що і Рада, й уряд, де домінували соціалісти, ігнорували церкву, бо це «псувало репутацію революціонера» [16, ст. 393].

Незважаючи на складну економічну й політичну ситуацію, в Україні швидкими темпами відбувалося національне відродження. Перестають діяти заборони щодо використання і розвитку української мови та культури, почали розвиватися українська преса, створюватися українські видавництва, які друкували художню і

навчальну літературу українською мовою. У Києві було організовано курси перепідготовки вчителів, відкрита перша українська гімназія тощо. Одночасно в Україні в той час відбувалася гостра політична боротьба між трьома політичними силами. Відповідно в тогочасній Україні діяли три різні системи управління. Верховну владу формально здійснював Тимчасовий уряд, який призначав своїх комісарів і чиновників. Друга система – це ради, очолені більшовиками, меншовиками, есерами. Третя – Центральна Рада з її місцевими органами – радами, управами, спілками. Між ними точилася вперта політична боротьба. Хоч влада та авторитет Центральної Ради невпинно зростали, але одночасно серед робітників і біднішого селянства успішно проводилася більшовицька пропаганда. Під її впливом у містах і селах розпочалися масові заворушення, проходила швидка більшовизація рад. Заклики Центральної Ради зберігати спокій і чекати Установчих зборів не впливали на збуджене населення, серед якого дедалі більшої популярності набирали актуальні гасла й заклики більшовиків. Саме під їх впливом селянство висувало по суті одну вимогу: передати йому поміщицькі землі. Селяни захоплювали поміщицькі землі, палили маєтки, грабували худобу та інвентар, вирубували ліси, громили місцеві фабрики[16, ст. 394].

З цього випливало, що політична і економічна ситуація в Україні залишалася напруженою і нестабільною.

Українська Центральна Рада здійснювала перші практичні кроки до автономізації України. На V-й сесії Української Центральної Ради 20 червня 1917 р. було обрано комісію для розробки статусу автономії України. Її очолив М. Левицький (УПСР). У комісії, яка налічувала орієнтовно 100 осіб, були представники всіх національностей, які становили не менше 1 % населення України та представники різних політичних партій і організацій.

Розвиток політичних подій в Україні на початку української революції був спрямований на її автономізацію. Проте Тимчасовий уряд, продовжуючи великодержавну політику самодержавства, не погоджувався навіть на вимогу Центральної Ради про національно-територіальну автономію України [13, ст. 58].

Тимчасовий уряд і консервативні кола росії засудили I Універсал, оголосивши його проявом сепаратизму. Ці позиції відстоювали й загальноросійські партії, що діяли в Україні. Тимчасовий уряд готовий був застосувати військову силу проти Української Центральної Ради через складне внутрішнє і зовнішнє становище росії, виникнення у ній економічної та політичної кризи. В такій ситуації конфронтація Тимчасового уряду з Центральною Радою була невдалим кроком. Тому в пошуках компромісу до Києва прибула делегація Тимчасового уряду у складі 4-х міністрів, яку очолював О. Керенський (есер). Вона провела переговори з керівництвом УЦР, у підсумку яких складена спільна угода. Крім того, 3 (16) липня 1917 р. УЦР видала свій Другий Універсал. У ньому, як і в угоді, йшлося про те, що Тимчасовий уряд «стояти на сторожі завойованих революційним народом свобод..., простягає руку представникам української демократії та закликає в порозумінні з ним творити нове життя України на добро всієї революційної Росії». Тимчасовий уряд, визнав Генеральний Секретаріат як носія найвищої крайової влади в Україні, тобто як свій крайовий орган, склад якого мав бути затверджений Тимчасовим урядом. Влада Генерального Секретаріату поширювалася тільки на 5 губерній (замість попередніх дев'яти): Київську, Волинську, Полтавську, Подільську та Чернігівську. Кількість генеральних секретарств скорочено до семи. В Універсалі зазначалося, що УЦР далі «змагатиме до автономного устрою України...і думаючи, що доля всіх народів Росії тісно зв'язана з загальними здобутками революції, ми рішуче відкидаємо справи

самочинного здійснювання автономії України до Всеросійських Установчих зборів». З цього випливало, що Україна залишалася залежною від росії, без якої не могла зробити жодного кроку. Весь інший зміст Універсалу – революційна демагогія і голослів'я. Проте невдовзі, політичні лідери України, розчарувавшись у можливості створення «вільної, демократичної, федеративної Росії», почали вживати конкретних заходів щодо створення своєї державності, армії, законодавства. У всіх містах і губерніях створювалися військові ради, які активно формували збройні сили України. Було прийняте рішення про оподаткування населення єдиним національним податком, про усунення з місцевої адміністрації ворожих щодо України сил [16, ст. 395].

Зрозумівши сутність політики Тимчасового уряду, керівництво Української Центральної Ради почало діяти більш самостійно й енергійно. Проте серед провідників та членів Ради ще не було досягнуто єдності щодо найважливіших питань майбутнього розвитку України. Так, делегати від росіян, поляків, євреїв не були прихильниками незалежності України. Навіть серед делегатів-українців не було в цьому, як і з інших питань, єдності. Так, виступаючи на з'їзді українського козацтва генеральний секретар міжнаціональних відносин О. Шульгін заявив, що Україна не хоче домагатися самостійності, не хоче від'єднуватися від росії, як і козаки, бо вони – «вірні сини Росії» [16, ст. 395].

З цього випливає, що деяким політикам часів Центральної Ради була властива упередженість, недобросовісність, некритичність, самовпевненість, безвідповідальність, низький рівень національної свідомості, що іноді прослідковується і в сучасних політиків. Тобто українські лідери були перейняті не духом прагматизму та реалізму, а знаходилися в полоні революційної романтики і соціального утопізму, що також стримувало розвиток і утвердження відродженої української державності. Не було також єдності серед політичних лідерів щодо питання про державну незалежність, федералізм та автономізм, що сприяло розколу в українському національному русі, викликало взаємні обвинувачення політичних партій, різних груп політичної еліти, населення регіонів. Відсутність політичної єдності в діях українських національних сил, які не пішли на компроміс задля загальнонаціональних інтересів, слабкість політичної команди Центральної Ради, її нерішучість і непослідовність у внутрішній політиці, політична недосвідченість і надмірний романтизм лідерів, їх схильність до народницької, а не державницької позиції, стали однією з причин краху Української Народної Республіки за Центральної Ради [4, ст. 87-95].

Складнощі були в діяльності місцевих органів державної адміністрації і самоврядування в Україні. У політиці Центральної Ради не було чіткості. Ще на початку діяльності Центральної Ради М. Грушевський визначив засади організації місцевої державної влади: «Щоб не було ніякої тісноти від власті людям, щоб вона не коверзувала людьми, не накидала їм своєї волі, не має бути іншої власті, тільки з вибору народного... щоб народ сам собою правив. Як у селі має становити вибрана сільська рада, а править виборна сільська управа, так має бути в повіті, в губернії і всім краї» [16, ст. 396].

Згідно з Першим Універсалом Центральної Ради в Україні збережено попередню систему органів місцевої влади та їх виконавчі органи – управи (сільські, волосні, повітові), йшлося про їх українізацію і переорієнтування на нову владу. Малися на увазі місцеві органи всіх рівнів. Однак у реальності на практиці державного будівництва все виявилось набагато складнішим. У Третьому Універсалі йшлося про утворення органів місцевого самоврядування: «Генеральному секретарству внутрішніх справ приписуємо вжити всіх заходів до закріплення і

поширення прав місцевого самоврядування, що являються органами найвищої адміністративної влади на місцях». Керівництво цими органами покладалося на секретарство (потім – міністерство), тобто державний адміністративний орган. До того ж, ніде не було визначено компетенції органів самоврядування і їх співвідношення з адміністративними органами, якими були комісари чи уповноважені – спочатку Тимчасового уряду, а потім – Центральної Ради. Четвертий Універсал до вже наявних місцевих органів додав ради робітничо-селянських і солдатських депутатів, що ускладнило і заплутало систему органів самоврядування, призвело до їх конфронтації. Центральна Рада 6 березня 1918 р. ухвалила Закон «Про поділ України на землі», за яким територію України поділено на 32 землі. Отже, адміністративно-територіальний поділ тепер виглядав так: землі, повіти, волості і громади. Їм надавалися права широкого самоврядування. Але відсутність належної правової бази (аж до прийняття Конституції) не сприяло розгортанню їх діяльності. Відсутність ефективних органів державної влади на місцях, відсутність системи місцевого самоврядування, брак відповідно підготовлених державних службовців стало однією з вагомих причин падіння Української Центральної Ради. На жаль, українські політики мало уваги приділяли розбудові власних державних структур, очікуючи, що в росії державну владу здобудуть помірковані, демократично і федеративно налаштовані політичні сили. Запізніле усвідомлення лідерами Української Центральної Ради необхідності створення ефективних органів виконавчої влади [4, ст. 87-95].

Українська Центральна Рада не відразу взялася за формування власної судової системи. Було прийнято рішення, що до прийняття Конституції в Україні продовжували діяти суди, запроваджені ще Судовою реформою 1864 р. Це були місцеві суди, зокрема дільничні мирові суди, з'їзди мирових суддів як апеляційна інстанція. Судами загальної юрисдикції були окружні суди (один на кілька повітів), що розглядали справи у складі трьох суддів, а найважливіші кримінальні справи – ще й 12 присяжних засідателів. Далі, як апеляційні інстанції – судові палати. Найвищою інстанцією був «Правительствующий» сенат у Петрограді. Крім цих судів, в Україні до березня 1918 р. діяли ще селянські волосні суди [8, ст. 249].

Українська Центральна Рада намагалася реформувати судову владу, «позаяк суд в Україні повинен бути справедливий, відповідний духові народу». Мала Рада 23 листопада 1917 р. затвердила запропонований Генеральним Секретарством судових справ законопроект, відповідно до якого «суд на Україні твориться іменем Української Народної Республіки», а 15 грудня – прийняла закон про утворення тимчасового Генерального суду, який складався з трьох департаментів: цивільного, кримінального та адміністративного. Члени Генерального суду обиралися Центральною Радою таємним голосуванням терміном на три роки. До складу Генерального суду обрано 15 осіб. При Генеральному суді створювалася Прокуратура, яка перебувала в подвійному підпорядкуванні. З одного боку, вона діяла при Генеральному суді, а з іншого – її регламент затверджувався Секретарством судових справ, і воно ж надавало одному з прокурорів звання старшого й доручало «провід над прокураторією». На початку січня 1918 р. Центральна Рада ухвалила Закон «Про упорядкування прокурорського нагляду на Україні». Українською Центральною Радою 16 грудня 1917 р. прийнято Закон «Про заведення апеляційних судів», згідно з яким в Українській Народній Республіці створено три апеляційні суди: Київський, Харківський і Одеський. Апеляційний суд складався з голови, заступника і кількох суддів. Вони обиралися на 3 роки (як і члени Генерального суду) Центральною Радою [9, ст. 400–401].

У результаті збройного перевороту в Петрограді 7 листопада 1917 р. більшовики повалили Тимчасовий уряд. На II Всеросійському з'їзді рад робітничих і солдатських депутатів було утворено новий російський уряд – Раду Народних Комісарів (РНК) на чолі з В. Леніним, а росію проголошено Республікою рад робітничих, солдатських і селянських депутатів (радянською росією). Щоб привернути на свій бік більшість населення країни, більшовики популістськими методами оприлюднили Декрет про мир і Декрет про землю, які відображали головні прагнення народу в революції. Декрет про мир закликав усі воюючі держави негайно припинити війну та розпочати переговори про справедливий, демократичний мир без будь-яких умов. Декрет про землю скасовував приватну власність на землю, надавав право користування землею всім громадянам росії, що виявляли бажання обробляти її власною працею [16, ст. 398].

Більшовицький переворот докорінно змінив становище політичних сил у росії, сприяючи розгортанню революційного, національно-визвольного руху. У зв'язку з більшовицьким переворотом Українська Центральна Рада 7 (20) листопада 1917 р. видала Третій Універсал, яким проголошувала утворення Української Народної Республіки, але знову ж таки у федеративному союзі з росією. Окрім цього, в Універсалі проголошено такі основні положення: конфіскація поміщицького, удільного, церковного, монастирського землеволодіння і передання земель трудовому народові без викупу; встановлення 8-годинного робочого дня та державного контролю над виробництвом; негайний початок мирних переговорів та укладення справедливого миру між воюючими сторонами; оголошення повної амністії за політичні виступи та ліквідація смертної кари як міри покарання; закріплення за населенням усіх прав місцевого самоврядування; забезпечення за населенням усіх прав і свобод: свободи слова, друку, віри, зборів, союзів, страйків, недоторканності особи і житла, рівноправності усіх мов; визнання за всіма народами, які населяють Україну, «національно-персональної автономії» та рівних прав тощо. Було досягнуто великого успіху – проголошено Українську державу. На жаль, тогочасні державні діячі українського народу, зокрема В. Винниченко, М. Грушевський, М. Шаповал та інші діяли нерішуче, їхні рішення були половинчасті, боязкі. Вони ніяк не наслідилися обійтися без росії, без думки Москви. Федералістські устремління – ось вершина їх політичних бажань у той час. Так, і в Універсалі записано: «Центральна Рада... в ім'я творення ладу... в ім'я рятування всієї Росії... не відділяючись від Російської республіки і зберігаючи єдність її... ми твердо станемо, щоб допомогти всій Росії» [16, ст. 399].

Прихід до влади у росії більшовиків у листопаді 1917 р. становив загрозу для України, які прагнули встановити контроль над Україною. Центральна Рада негативно віднеслася до захоплення влади більшовиками. У жовтні 1917 р. на своєму засіданні вона прийняла таку резолюцію: «Визначаючи, що влада у державі ... повинна перейти до рук усієї революційної демократії, вважаючи недопустимим перехід усієї влади виключно до рук Рад..., які являються тільки частиною зорганізованої революційної демократії, Українська Центральна Рада через це висловлюється проти повстання у Петрограді» [13, ст. 61].

У постанові 10 листопада 1917 р. Центральна Рада заявила, що, не визнаючи Раднаркому, вона буде прагнути до угоди з «крайовими республіками», які виникли на території росії, з метою створення нового загальноросійського політичного центру. Оскільки ради в Україні, очолені більшовиками, визнали Раднарком як найвищий орган влади і відповідно не визнавали Центральної Ради, то вона розпочала з ними боротьбу – в Полтаві, Конотопі, інших містах та селах України.

Були роззброєні загони Червоної гвардії, військові частини, що не визнавали влади Центральної Ради. Їх висилали за межі України, в росію [13, ст. 61].

Більшовицька влада під керівництвом В. Леніна відповідно до Декларації прав народів росії спочатку визнала за українським народом право на самовизначення й утворення самостійної держави. Про це неодноразово писав і говорив сам В. Ленін. Це ж підкреслював і нарком військових справ Л. Троцький у розмові по прямому зв'язку з головнокомандувачем збройними силами росії М. Криленком 24 листопада 1917 р. Проте, відчувши реальну загрозу втратити Україну, В. Ленін швидко змінив свою думку. Раднарком РРФСР 4 (17) грудня 1917 р. видав «Маніфест. до українського народу з ультимативними вимогами до Центральної Ради». Заявляючи, що «Рада Народних Комісарів признає Українську Республіку, її право зовсім відділитися від Росії», РНК тут же висувала різні звинувачення УНР, зокрема стосовно дій Центральної Ради та її уряду на власній території, в Україні, з якими Раднарком не погоджувався. Цей ультиматум був грубим втручанням Раднаркому у внутрішні справи України. Від Центральної Ради вимагали також допомагати революційним військам, припинити роззброєння радянських полків, які, до речі, не визнавали, перебуваючи на території України, влади Центральної Ради, не пропускати на р. Дон козаків, які поверталися з фронту тощо. Ще одвертішим був майбутній голова радянського уряду України Г. П'ятаков, який прямо заявив, що й думки не може бути про якусь там Україну, бо все це – вигадки буржуазних націоналістів [15, ст. 315].

Українці відхилили вимоги і звинуватили більшовицьку росію у втручанні у внутрішні справи України та розпалюванні ворожнечі. Генеральний Секретаріат висловив Раднаркомові РРФСР протест у відповідь на цей ультиматум, зазначивши, що не можна визнавати право на самовизначення і водночас грубо порушувати це право, нав'язуючи свої форми політичного устрою. Проте ця відповідь ситуації не змінила. Раднарком вирішив припинити «всякі словесні загравання» і приступив до активних дій [13, ст. 62].

Насамперед, російська більшовицька влада ініціювала скликання у Харкові 11–12 (24–25) грудня 1917 р. Першого всеукраїнського з'їзду рад. Як видається, цей з'їзд був нелегітимний. Адже на ньому було присутніх біля 200 делегатів від рад (49) України (переважно це були більшовики). Селянських делегатів майже не було, інтелігенції – теж. Тобто загал українського народу цей з'їзд не представляв і долю України вирішувати, отже, теж не мав права, до того ж делегати з'їзду в переважаючій кількості були росіяни або зрусифіковані українці – проросійські революціонери та робітники. Цей з'їзд визнав Україну федеративною частиною Російської республіки, оголосив Центральну Раду поза законом, передавши всю повноту влади тільки Всеукраїнському з'їздові рад, а на місцях – радам робітничих, селянських і солдатських депутатів. Україна оголошувалася Республікою рад. У період між з'їздами влада належала ЦВК України, обраному на з'їзді в кількості 41 особи (35 більшовиків) на чолі з Ю. Медведєвим. Було обрано також радянський уряд України – Народний Секретаріат, поширено на територію України діяльність декретів та інших законодавчих актів росії. Народний Секретаріат складався з 13 секретарств, очолених народними секретарями. До його складу входили В. Ауссем, С. Бакинський, Є. Бош, В. Затонський, Ф. Сергєєв, В. Люксембург, Г. Лапчинський та ін. Головою незабаром став М. Скрипник. У той час більшовицька влада в Україні ні достатньої підтримки з боку населення, ні своїх збройних сил не мала, то для підтримки цієї акції з росії в Україну були послані війська. Ще 1 січня 1918 р. Раднарком призначив надзвичайного комісара України – С. Орджонікідзе.

Тоді ж В. Ленін надіслав телеграми в Харків – командувачеві більшовицьких військ в Україні В. Антонову-Овсієнку і С. Орджонікідзе: «Дуже й дуже просимо вжити якнайнещадніших революційних заходів... Усіма засобами просувати вагони з хлібом у Петроград, інакше загрожує голод... Ленін». Росії для цього передусім і була потрібна Україна [16, ст. 401].

У цих складних соціально-економічних та політичних умовах Центральна Рада 9 (22) січня 1918 р. прийняла Четвертий Універсал, у якому зазначалося: «Народе України, твоєю силою, волею, словом стала на землі Українській Вільна Українська Народна Республіка. Справдилася колишня мрія батьків твоїх, борців за вольності і права трудящих! А тим часом Петроградський Уряд Народних Комісарів, щоб повернути під свою владу вільну Українську Республіку, оповістило війну Україні і насилає на наші землі свої війська,... які грабують хліб наших селян і без всякої платні вивозять його в Росію, не жаліючи навіть зерна, наготовленого на засів, вбивають неповинних людей, сіють скрізь безладдя, злодіяцтво, безчинство». Центральна Рада, зазначалося далі, не хоче війни, не претендує на ніякі чужі території, а «бажає вести свій край до миру, до творчої роботи, до скріплення... волі нашої». Оскільки у складі росії Україна не могла мати справжньої волі, то «однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від нікого незалежною, вільною, суверенною державою» [16, ст. 402].

З IV універсалу випливало, що український народ як один з європейських народів, прагнув до свободи, незалежності, мав бажання бути господарем на своїй землі, а не жити під владою чужинців. Це – природне, невід’ємне право кожного народу, кожної нації.

Проголошення суверенної Української Народної Республіки викликало схвалення українського народу та мало значний міжнародний резонанс. Українську Народну Республіку визнали в 1918 р.: Румунія, Франція, Великобританія, Сполучені Штати Америки, Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія, Туреччина, Японія, Китай, Португалія, Данія, Греція, Норвегія, Ірак, Іспанія, Фінляндія, Польща, Швеція, Швейцарія та ін.; у 1919 р. – Угорщина, Чехословаччина, Ватикан, Голландія, Італія тощо.

Наслідком протистояння Української Народної Республіки та РНК росії на чолі з В. Леніном стала російська військова агресія щодо незалежної та демократичної Української Народної Республіки. На початку січня 1918 р. російські війська під командуванням колишнього полковника царської армії М. Муравйова розпочали збройний наступ на Україну. До них приєдналися донецькі робітничі загони, частини Червоного козацтва, харківська червона гвардія. Одночасно 16 (29) січня у Києві розпочалося збройне повстання робітників заводу «Арсенал», організоване більшовиками. Оскільки переговори з арсенальцями ні до чого не призвели, Центральній Раді довелося припинити його з використанням зброї. Повстання тривало 6 днів. Чимало арсенальців під час боїв було вбито. Цей факт подавався радянською історією як найхарактерніший приклад контрреволюційності Центральної Ради. Але чи могла вона поступити інакше? Подумати тільки: повстання у твоєму тилу під час війни – за це що – по голові гладити?! Як аналогія напрошується інший характерний приклад – повстання кронштадських матросів 1921 р. проти радянської влади. Воно було значно жорсткіше і нещадніше придушено, а тисячі матросів, які здалися владі, без усякого суду і слідства розстріляні.

У середині січня 1918 р. більшовицькі окупаційні війська встановили контроль майже на всьому Лівобережжі та просувалися на Київ. На підступах до Києва більшовицький командир М. Муравйов з жорстокістю закликав: «Наше бойове завдання – взяти Київ... Жаліти київських мешканців нема чого, вони терпіли

гайдамаків – нехай знають нас і одержать відплату. Жодного жалю до них! Кров'ю заплатять вони нам. Якщо треба, то каменя на камені не залишимо» [2].

Трагічною і героїчною сторінкою оборони Києва був бій 29 січня 1918 р. біля залізничної станції поблизу селища Крути та села Пам'ятне, за 130 кілометрів на північний схід від Києва, 18 км на схід від Ніжина. Цей бій тривав 5 годин між 4-тисячним підрозділом російської Червоної гвардії під проводом есера М. Муравйова та загonom з київських студентів університету Святого Володимира, академії Святого Кирила і Мефодія та курсантів військової школи і козаків «Вільного козацтва», що загалом нараховував близько чотирьох сотень вояків, які намагалися зупинити більшовицькі частини. В бою під Крутами оборонці української державності призупинили наступ противника і здійснили організований відступ, руйнуючи за собою колії і мости. Російське більшовицьке військо втратило боєздатність на чотири дні. Поновити наступ на Київ війську Муравйова довелося не так залізничним шляхом, як на реквізованих селянських возах, запряжених кінями, по розмоклій дорозі. Затримавши ворога на чотири дні, українські війська дали змогу українському уряду укласти Брестський мир між Українською Народною Республікою і державами Четверного союзу. Перемовини закінчилися 9 лютого 1918 р. підписанням Брестського мирного договору, який врятував молоду українську державність [14, ст. 143–144].

Отож 30 січня 1918 р. після запеклих боїв більшовики захопили Київ. На вулицях Києва більшовики вчинили криваву розправу над українцями. Зокрема, в місті було розстріляно від чотири до шести тисяч киян за те, що вони розмовляли українською мовою, були одягнуті у вишиванки і підтримували політику Центральної Ради. Центральна Рада, всі її органи і установи евакуювалися до Житомира. В цей час у Брест-Литовську відбувалися мирні переговори між державами Центрального блоку та росією. Поїхали туди й делегати Центральної Ради. 27 січня (9 лютого) 1918 р. ця делегація від імені Української Народної Республіки, яку визнали країни Центрального блоку, підписала з Німеччиною та її союзниками (Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною) мирну угоду. Взамін на визнання своєї влади в Україні Центральна Рада зобов'язалася доставити Німеччині близько 1 млн т хліба, велику кількість іншого продовольства та сировини. Як відзначав М. Грушевський, це був «мир гідний і почесний: були встановлені західні кордони України, їй повернуто західні, раніше захоплені Польщею землі – Холмщину, Берестейщину, Пінщину, з країнами Центрального блоку підписано вигідні торговельні угоди» та ін.

Враховуючи складну ситуацію, Центральна Рада звернулася до німецького уряду з проханням про військову допомогу, оскільки достатніх власних збройних сил не було. Ось тут повною мірою виявилися наслідки недалекоглядної політики українських керманців – соціалістів і насамперед – В. Винниченка, який увесь час твердив, що Україні своєї регулярної армії не треба, бо незабаром настане всеєвропейське братерство соціалістичних держав, коли там переможуть революції. Власне його найбільша вина в тому, що Україна перед лицем ворогів виявилася по суті беззахисною [16, ст. 406].

Німецькі та австро-угорські війська 18 лютого 1918 р. увійшли на територію України, вигнавши більшовицькі частини. Центральна Рада і уряд повернулися у Київ. Однак цей відчайдушний захід не врятував Центральної Ради. Чужинецькі війська поводитися з населенням деспотично, грубо, грабували його, нещадно придушуючи будь-який опір. У країні поширювалося невдоволення, розгорнулася боротьба проти окупантів. Центральна Рада втрачала соціальну опору, авторитет.

Українська Центральна Рада 29 квітня 1918 р. зібралася на чергове засідання. Тут, окрім інших законів, обговорювалася і була прийнята Конституція Української Народної Республіки – Основний закон держави, яка мала назву: «Статут про державний устрій, права і вольності УНР». Вона складалася з восьми розділів і 85 статей: I розділ – Загальні постанови; II розділ – Права громадян України; III розділ – Органи влади Української Народної Республіки; IV розділ – Всенародні Збори Української Народної Республіки; V розділ – Про Раду Народних Міністрів Української Народної Республіки; VI розділ – Суд Української Народної Республіки; VII розділ – Національні союзи; VIII розділ – Про тимчасове припинення громадянських свобод. Це була важлива подія в історії українського конституціоналізму. Вона стала результатом активної законодавчої діяльності Української Центральної Ради[5, ст. 67–76]. При розробці Конституції УНР комісія вивчала європейські конституційні акти тих держав, історичні, економічні та правові умови розвитку яких були подібними до українських. Конституцію передбачалося ухвалити Всеукраїнськими Установчими Зборами. Але революційні події, російська та німецька окупації завадили цьому і в останній день свого існування, 29 квітня 1918 р., Українська Центральна Рада затвердила Конституцію, але в життя не впровадила, бо сама припинила діяльність. Конституції УНР 1918 р., як і її попередниці – Конституції Пилипа Орлика – не судилося бути втіленою в життя і діяти в Україні. Наступного дня після її прийняття в Україні було здійснено державний переворот і до влади, за підтримки німців, прийшов гетьман Павло Скоропадський, який одним із перших своїх розпоряджень скасував усі постанови і розпорядження Української Центральної Ради.

Отже, відроджена Українська державність на початку XX ст. мала важливе історичне значення. Проголошення Української Народної Республіки за Центральної Ради свідчило про багатовікову державну традицію українського народу. В той час українці заявили про себе всьому світові як окрема європейська нація, яка має право на власну державу; значно підвищився рівень національної свідомості тогочасного українського народу; українці здобули досвід державотворення, який міцно вкоренився в історичну пам'ять і став надбанням наступних поколінь борців за Українську державу, зокрема і на початку XXI ст. [4, ст. 87-95].

Список використаних джерел

1. 1917 – розпочався Другий Всеукраїнський військовий з'їзд. URL: <https://uinp.gov.ua/-istorychnyy-kalendar/cherven/18/1917-rozpochavsya-drugyy-vseukrayinsky-viyskovyy-zyizd>.
2. 29 січня 1918 року відбувся бій під Крутами між військами УНР та більшовицької Росії. URL: <https://khotynska-fortecya.cv.ua/novyny-ua/588/>.
3. Бойко І. Боротьба українського народу за свою державну незалежність (1917–1921 рр.) та її уроки для сучасної України. *Право України*. 2016. № 1.
4. Бойко І. Історичне значення відродження Української державності в період визвольних змагань 1917–1921 рр. *Право України*. 2017. № 3.
5. Бойко І. Місце і роль Конституції Української Народної Республіки 1918 р. в історії національного конституціоналізму. *Український часопис конституційного права*. 2017. № 3. (4).
6. Верстюк В. Українська Центральна Рада: період становлення. *Український історичний журнал*. 2007. № 2.
7. Верстюк В. Ф. Українська революція 1917–1921. *Енциклопедія історії України: Україна – Україні*. Кн. 2 / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії

- України. Київ : В-во «Наукова думка», 2019. – 842 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Ukrainska_revoliutsiia_1917 (останній перегляд: 12.02.2025).
8. Захарченко П. П. Історія держави і права України : підручник. Київ : Атіка, 2004. С. 249.
 9. Історія держави і права України : підручник / В. Д. Гончаренко, В. М. Єрмолаєв, В. О. Рум'янцев та ін. ; за ред. В. Д. Гончаренка. Харків : Право, 2013. С. 400–401.
 10. Копиленко О. Л., Копиленко М. Л. Держава і право України 1917–1920 : навч. посібник. Київ : Либідь, 1997. С. 10.
 11. Кудлай О. Б. Генеральний Секретаріат Української Центральної Ради. *Енциклопедія історії України*. Т. 2: Г-Д / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. / НАН України. Інститут історії України. Київ : В-во «Наукова думка», 2004. 688 с.: іл. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Gen_sek_at_UCR (останній перегляд: 15.02.2025).
 12. Кузьминець О., Калиновський В. Історія держави і права України. 2-ге вид. доповн. Київ : Україна, 2002. С. 186.
 13. Кульчицький В. С., Настюк М. І., Тищик Б. Й. З історії української державності. Львів : Світ, 1992. С. 62.
 14. Кульчицький С. В. Брестський (Берестейський) мирний договір. *Енциклопедія сучасної України* / ред. кол.: І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ, Коорд. бюро Енцкл. Сучас. України НАН України. Київ : Поліграфкнига, 2004. Т. 3 : Біо - Бя.
 15. Музиченко П. Історія держави і права України : навч. посібник. Київ : Товариство «Знання», КОО, 1999.
 16. Тищик Б. Й., Бойко І. Й. Історія держави і права України : акад. курс : підручник. Київ : Ін Юре, 2015.
 17. Українська революція 1917–1921 років. URL: <https://uinp.gov.ua/aktualni-temy/ukrayinska-revoluciya-1917-1921-rokiv>.
 18. Українська Центральна Рада. *Українська мала енциклопедія* : 16 кн. : у 8 т. / проф. С. Онацький. Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині. Буенос-Айрес, 1966. Т. 8. Кн. XV : Літери Ст. – Уц. С. 1956.
 19. Щусь О. Й. Перший український військовий з'їзд 1917. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Pershij_vijskovyj (останній перегляд: 15.02.2025).

References

1. 1917 – The Second All-Ukrainian Military Congress began. Retrieved from <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/cherven/18/1917-rozpochavsya-drugyy-vseukrayinsky-vijskovyy-zyizd>.
2. On January 29, 1918, a battle took place near Kruty between the troops of the Ukrainian People's Republic and Bolshevik Russia. Retrieved from <https://khotynska-fortecya.cv.ua/-novyny-ua/588/>.
3. Boiko, I. (2016). The Ukrainian people's struggle for state independence (1917–1921) and its lessons for modern Ukraine. *Law of Ukraine*, 1.
4. Boiko, I. (2017). The historical significance of the revival of Ukrainian statehood during the liberation struggle of 1917–1921. *Law of Ukraine*, 3.
5. Boiko, I. (2017). The place and role of the 1918 Constitution of the Ukrainian People's Republic in the history of national constitutionalism. *Ukrainian Journal of Constitutional Law*, 3 (4).
6. Verstyuk, V. (2007). The Ukrainian Central Rada: the period of formation. *Ukrainian Historical Journal*, 2.
7. Verstyuk, V. F. (2019). The Ukrainian Revolution of 1917–1921. *Encyclopedia of the History of Ukraine: Ukraine – Ukrainians*. Book 2 / ed. by: V. A. Smolii (chairman) et al. / National Academy of Sciences of Ukraine ; Institute of History of Ukraine. Kyiv : Naukova Dumka Publishing House. Retrieved from http://www.history.org.ua/?termin=Ukrainska_revoliutsiia_1917 (last viewed: 12.02.2025).

8. Zakharchenko, P. P. (2004). *History of the State and Law of Ukraine : Textbook*. Kyiv : Atika, 249.
9. *History of the State and Law of Ukraine : Textbook* / V. D. Goncharenko, V. M. Yermolaev, V. O. Romyantsev, et al. ; ed. by V. D. Goncharenko. Kharkiv : Pravo, 2013, 400–401.
10. Kopylenko, O. L., Kopylenko, M. L. (1997). *The State and Law of Ukraine 1917–1920. Textbook*. Kyiv : Lybid, 10.
11. Kudlay, O. B. (2004). General Secretariat of the Ukrainian Central Council. *Encyclopedia of the History of Ukraine*: Vol. 2: G-D / ed. by V. A. Smoliy (chair) et al. National Academy of Sciences of Ukraine ; Institute of History of Ukraine. Kyiv : Naukova Dumka Publishing House. Retrieved from http://www.history.org.ua/?termin=Gen_sek_at_UCR (last viewed: 15.02.2025).
12. Kuzminets, O., Kalynovskyi, V. (2002). *History of the State and Law of Ukraine*. – 2-nd ed. supplemented. Kyiv : Ukraine, 186.
13. Kulchytskyi, V. S., Nastiuk, M. I., Tyshchuk, B. Y. (1992). *From the History of Ukrainian Statehood*. Lviv : Svit, 62.
14. Kulchytsky, S. V. (2004). Brest (Brest-Litovsk) Peace Treaty. *Encyclopedia of Modern Ukraine* / ed. by I. M. Dzyuba [et al.] ; National Academy of Sciences of Ukraine, NTSh, Coordination Bureau of the Encyclopedia of Modern Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv : Poligrafknyha, 3: Bio - By.
15. Muzychenko, P. (1999). *History of the State and Law of Ukraine; Textbook*. Kyiv : Society «Znannya», KOO.
16. Tyshchuk, B. Y., Boiko, I. Y. (2015). *History of the State and Law of Ukraine : academic course : textbook*. Kyiv : In Yure.
17. *Ukrainian Revolution of 1917–1921*. Retrieved from <https://uinp.gov.ua/aktualni-temy/-ukrayinska-revoljuciya-1917-1921-rokiv>.
18. Ukrainian Central Council. *Ukrainian Small Encyclopedia*: 16 books: in 8 vol. / prof. E. Onatsky. Published by the Administration of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church in Argentina. Buenos Aires, 1966, 8, book XV: Letters St – Uts., 1956.
19. Shchus, O. Y. *First Ukrainian Military Congress of 1917*. Retrieved from http://www.history.-org.ua/?termin=Pershij_vijskovyj (last viewed: 15.02.2025).

**PREREQUISITES FOR THE ESTABLISHMENT
AND DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN PEOPLE'S
REPUBLIC UNDER THE CENTRAL RADA:
HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS**

Pavlo Eder

*Candidate of Legal Sciences,
Judge of the Shevchenkivskyi District Court of Lviv,
Lecturer at the Department of Daily Military Operations and Logistics at the Hetman Petro
Sahaidachnyi National Army Academy,
doctoral student at the Department of history of the state, law and political law teachings of the
Ivan Franko National University of Lviv
e-mail: pavlo.eder@gmail.com
ORCID: 0009-0007-8727-4432*

The article analyzes the preconditions for the formation and development of the Ukrainian People's Republic under the Central Rada, reveals the socio-political features of the organization of the Ukrainian army during the restoration of national statehood in the early 20th century, in particular – under the Ukrainian Central Rada. It identifies the characteristic features of the formation of legal regulation of the organization and activities of military justice bodies in

the Ukrainian People's Republic under the Central Rada. The concept and types of war crimes and the procedure for their investigation in the Ukrainian People's Republic under the Central Rada are revealed. The organization, structure, competence, and activities of military justice during the period under study are characterized.

The author successfully argues that, as a result of the Ukrainian Revolution that began in March 1917, one of the tasks declared was the creation of Ukrainian military units. However, there was no sufficient legal basis for the creation of a Ukrainian army, and its formation was sporadic and by no means systematic. The creation of the General Secretariat of Military Affairs (Ministry of Defense) and the approval of draft laws on the formation of units of the "Free Cossacks" and the people's army (people's militia) can be considered unconditional achievements. The war with Bolshevik Russia demonstrated the inadequacy of such steps taken by the Central Rada. In general, the situation surrounding the development of the Ukrainian army at the initial stage of the revolution, in particular the failure of some political elites to understand the importance of forming an effective national army as soon as possible, is instructive in today's conditions.

It is shown that the establishment of legal regulation of the organization and activities of military justice bodies at the initial stage of the Ukrainian Revolution was a complex process that took place amid important political events. One of the important tasks of military justice was to ensure discipline in the army and combat abuse of power by military officials. The steps taken by the Central Rada at the initial stage of the Ukrainian Revolution were aimed at Ukrainization and democratization of the courts in Ukraine, as well as the development of a number of bills that were to outline the judicial system on the basis of autonomy. However, even the Ukrainian People's Republic, proclaimed in November 1917, recognized Russian legislation as valid, except in cases where it contradicted the laws adopted by the Central Rada.

Keywords: statehood, state, military justice, Central Rada, Ukraine.

*Стаття: надійшла до редакції 25.09.2025
прийнята до друку 21.10.2025*